

MŰHELY

NÓVÉ BÉLA

EMLÉKMŰ HELYETT – KÉRDÉSEK, GONDOLATOK RAINER M. JÁNOS ÚJABB KÖNYVÉRŐL

Az idei könyvfesztiválon adta közre az Osiris Kiadó és az Országos Széchényi Könyvtár Rainer M. János legújabb kutatásainak foglatatát: egy sokban rendhagyó, forrásfeltáró, forráselemző monográfiát a Ludovika Akadémián 1939. elején hadnaggyá avatott 160 honvédtiszt csoportos életút-követésével.¹ Azok, akik pár éve az 1956-os Intézet évkönyveiben olvasták munkája első közleményeit *Századosok*, majd *A vert sereg* címmel², már akkor remélték, hogy egy korszakhatárokon merészen átívelő, nagyobb léptékű, a múlt század szinte egészét átfogó folytatás sem várat sokáig magára, hiszen a téma fontos és eredeti, az elemző narratíva mélyreható és fegyelmezett, mely ritka és szerencsés együttállás méltán megér egy önálló monográfiát. A szerző öt éves nagy munkája nyomán, íme, most teljesült e várakozás. Még hozzá mondhatni, fényesen, a monográfus egy sor korábban publikált kötetéből³ már eddig is jól ismert kutatói, történetírói erényei legjavát nyújtva jó négyszáz oldalon, egy példásan „olvasóbarát” könyvben, mely számos izgalmas felfedezést tartogat civilnek, hadtörténésznek egyaránt: böngészni érdemes archív fényképeivel, iratmásolataival, statisztikai adatsoraival éppúgy, mint meggyőző érveivel és értékítéleteivel, vagy éppen forrás- és irodalomjegyzéke, hétszáznál is több jegyzete imponáló filológiai „hadrendjeivel”.

Rainer M. János kutatásainak célcsoportja több szempontból is sajátos a második világháború előtti utolsó béke(fél)évben, 1939. január 15-én avatott magyar honvédtisztek sorsmustrájára vállalkozva. Azokéra, akik valamennyien az első világháború éveiben születtek, a Ludovika előtt jórészt katonai al-, majd főreáliskolákba jártak, s akiket egy újabb világégés közeledtén, alig 21-22 évesen, a szokásosnál már fél évvel korábban felavattak, hogy mielőbb megkezdjék csapattiszti szolgálatukat. Közülük a második világháború végére minden harmadik harctéri sérülést szenvedett, minden negyedik elesett, s a többiek századosi rangban, egy vert sereg katonáiként élték meg 1945-öt, a harmincon még innen, hogy egy sor nyomasztó kényszer és retorzió által sújtva, e történelmi „nullpontról” kezdjék újra életüket. Kiváltképp nagy volt a veszteség a pilóták körében; az 1939-ben avatott 14 közül mindössze 6-an érték meg a háború végét. 40-en nyugati, 45-en szovjet hadifogságba estek. Pár évvel idősebb bajtársaikhoz – így az író, Ottlik Géza katonaiskolás társaihoz – képest aránylag kevesen maradtak Nyugaton végleg: 1945-ben a „századosok” közül 11 emigrált, 1956-ban további 12. Az itthon maradók s a nyugati és szov-

¹ *Rainer M. János: Századosok.* Osiris–OSZK, Budapest, 2018.

² *Rainer* 2014., 2015.

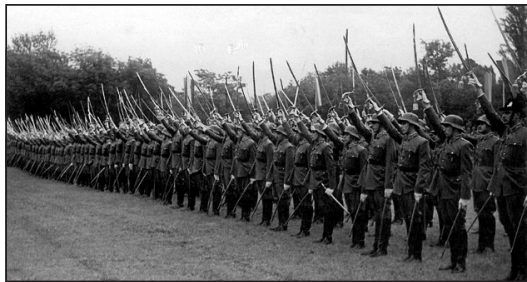
³ *Rainer* 1987., 1988., 1996., 1999., 2003., 2008., 2009., 2011., 2014., 2015., 2016.

jet hadifogságból hazatérők soraiból mindössze tízen szolgálhattak a Néphadseregben tovább. 1945 és 1948 között a 90 századosból a politikai felülvizsgálaton még 57-et igazoltak, további 16 „feddésel” ment át a vizsgán; de túlnyomó részüket a B-listázások s a rövid és kudarcos „próbaszolgálatok” után legkésőbb két-három év múltán elbocsátották vagy tartalékos állományba helyezték. A fennmaradt – jórészt belügyi – források szerint 1956-ban mindössze heten vettek részt aktívan a forradalomban. Ennek ellenére a passzív többségre is tömeges lefokozás várt, tartalékos tiszti rangját csak 12-nek hagyták meg. Többségüknek a folytatás sem hozott sok jót: a ’60-as, ’70-es években alacsony beosztású fizikai és irodai munkákon tengődtek családjaikkal, s az eredeti évfolyamnak csak kevesebb mint a fele maradt meg civilként szétszórva a kádári Magyarországon. A nyugdíjas kort, vagy bő egy évtized múltán a rendszerváltást és rehabilitálásukat, a korai halálozások miatt, ennél is kevesebben érték meg – jóllehet a monográfus sűrűn jelzi, hogy idő haladtán, a mához közelítve az életrajzi adatokban mind „bőségesebb az adathiány”.

Mindez a *Századosok* lapjain jórészt hadtörténeti és belügyi levéltári forrásokból adatolt (HIL, ÁBTL), kisebb részt személyes dokumentumok: naplók, levelek, interjúk és memoárok alapján. E posztumusz seregszemle sors-vázlataiból és gondos statisztikai elemzéseiből vagy másfél tucat stáción – és ugyanannyi fejezeten – át összességében egy korán megtört pályáivú, jobb sorsra érdemes hivatásos katona-nemzedék 1945 utáni tömeges stigmatizálása, státuszvesztése és szétszórása bontakozik ki, a szerző által ugyancsak értőn és behatóan vizsgált „szabályerősítő” kivételekkel. Pusztá felsorolásukkal már az egymást követő életszakaszok, válaszutak fejezetcímei is beszédesek a könyvben: *Származás, családi háttér és szocializáció – Ludovika – Háborúban – Fogság, a vert sereg, 1945 – A státusz megőrzése: kísérletek és kudarokok – Házasság: katonafelések – Célkereszt: századosok az állambiztonság irataiban – Háborús bűn és büntetés – Kémekek és szervezkedők – Szembenállók – Emigránsok – Beilleszkedés, pályáivék – A kollaboráció kísértése – A státusz (részleges) visszaszerzése – Rehabilitáció, rendszerváltás stb.*

Munkája korábban az 1956-os Intézet évkönyveiben közzétett első közléseiben Rainer rokonszenves rezerváltsággal még jórészt lábjegyzetekbe rejti, hogy kutatásai célcsoportjához nagyon is szoros szálakkal kötődik. Személyes involváltsága inkább csak fokról-fokra derül ki, így az, hogy apai ágon maga is három nemzedékre visszamenően hivatásos katonacsalád sarja. Dédapja: Johann Rainer alezredes negyvenévi katonáskodás után 1891-ben Bécsben a császártól nyert osztrák nemességet; nagyapja: Rainer-Micsinyei János, az első világháborúban csaknem három évig a fronton szolgált, utóbb Horthytól vitézi címet nyert, és 1925-ben ezredesként ment nyugdíjba; végül fájóan korán, alig hét évesen, elvesztett édesapja: Rainer-Micsinyei Vilmos, maga is az 1939-ben tisztté avatott „századosok” egyike volt. E mostani csoportos pályakép-rekonstrukció tehát egyben posztumusz elégtétel, kései *homage* is az apa emléke előtt, noha könyvét a szerző kezdő és végszavaival inkább édesanyjának ajánlja, az „emlékmű-állítást”, a hősi felstilizálást eleve elhárítva, mint amit nem gondol feladatának. Akárhogy is, munkája hitelét és „hozzáadott forrásértékét” nagyban növeli, hogy végül is engedte magát kiadójától meggyőzni: szabadítsa ki családtörténeti adalékait a lábjegyzetek fogságából, s emelje azokat dőlt betűkkel szedve méltó helyükre: a főszövegbe. Hogy mi mindent? Például apja zsebnóteszekbe rótt békebeli, majd harctéri naplójegyzeteit, párhuzamosan egy-egy fényképét, levelezőlapját, vagy korán megözvegyült, négy gyermekét egyedül nevelő édesanyja

emlékeit, netán saját kőbányai gyermekkorának korszakidéző mikrovilágát. Mindezen családi és személyes momentumot a monográfus korántsem öncélúan, hivatkozva idézi, éppen csak ott – fejezetvégeken vagy csoportos tanúságtételek részeként –, és annyit, ahol és amennyi egy-egy téma bemutatását teljesebbé teszi, legyen szó a „cőgeráj”-ról, az „aks”-okról, a házassági kaucióról, a frontharcokról, a nyugatra menekülésről, fogságról, hazatérésről, a „volt horthysta tisztekkel” szakmányban íratott önéletrajzokról, vagy a kollektív megbélyegzés és státuszvesztés 1945 utáni stációiról, a családi emlékezettel és az utódok sorsával bezáróan.

Ludovikás tisztavatás az 1930-as években⁴

A kutatás célcsoportja, módszertani és műfaji dilemmák

A kutatás célköre és tárgya: az 1939-ben avatott ludovikás tiszti évjárat sorsának elemző feltárása történésként – és mondhatni: életre szóló „házi feladatként” – a szerző számára, úgy tűnik, eleve adott és jól körülhatárolt volt. A preferált vizsgálati módszerek, szempontok körét s a prezentáció műfaját azonban teljes komplexitásukban csak „menet közben”, a többéves kutatómunka során sikerült összehangolnia, miként azt előszavában kifejti. Vegyük mindjárt, mint a szerző is teszi, a műfajválasztást, ami nyilvánvalóan érzékeny és szoros korrelációt mutat egyrészt a hozzáférhető forrásbázissal, másrészt az elemzés fő szempontjaival.

„Munkám célja – írja előszavában a szerző – kezdetben egyfajta kollektív életrajz, prozopográfia készítése volt, amely nem csupán életrajzi adattárat jelent, hanem erre építő történeti szociológiai elemzést is. Kérdés, hogy a századosok felfoghatók-e csoportként pusztán azért, mert életpályájuk egy fontos szakaszában a szó legszorosabb értelmében csoportként, úgyszólván egymás fizikai közelségében éltek. E három és fél évet követően ez a közelség már nem maradt fenn, de nagyon hasonló módon tevékenykedtek, és ez így is maradt, nagyjából harminc éves korukig. A közös tanulás, a hivatásos tiszti szolgálat és a háborút követő fogság idejében a századosoké kétségkívül csoport volt. Ettől kezdve sorsuk elágazott.”⁵

Való igaz, a modernitás korában – tartósan együtt élő életmódbeli, kulturális, vallási, stb. közösségek híján – csaknem lehetetlen minden műfaji kritériumnak maradéktalanul eleget tevő, „klasszikus” prozopográfíát írni. (Némi túlzással azt mondhatni, alig-

⁴ Forrás: <http://www.hungarianarmedforces.com/ludovika/> (Utolsó megtekintés: 2018. október 5.)

⁵ Rainer 2018. 9–10.o.

hanem az Iliász vagy Xenophón Anabaszisza volt az utolsó mintaszerű és hadtörténeti érdekű prozopográfia a trójai háború és a hellén zsoldos had perzsiai hadjáratának leírásaival.) 1956 utáni magyar légiótörténeti kutatásaim során – Rainer M. János e munkájával jórészt egyidőben, sokféle baráti, szakmai segítségét élvezve – magam is egy mára eltűnt, elfeledett hivatásos katona-nemzedék egyéni és csoportos választásait próbáltam feltárni hasonló dilemmákkal szembesülve mind a választandó műfajt, mind a forrásbázis hiányait illetően.⁶ Mégis, olykor a megőrzött, titkon továbbélő csoporttudat, vagy éppen séggel a környezet ellenséges stigmái is képesek egy még annyira szétszórtot, egységei által többé nem vagy alig érintkező csoportot is hosszabb időn át mentálisan összetartani. Miként azt a „századosokról” szólva a monográfus is kiemeli:

„Ennek ellenére [t.i. hogy sorsuk később sokfelé ágazott] környezetük és a róluk szóló diskurzusok közös halmazként, bár egy nagyobb csoport részeként tekintett rájuk. Közös magatartásokat, meggyőződéseket, attitűdöket tulajdonítottak nekik az államhatalom egyes intézményei és az általuk felügyelt nyilvánosság. Ennek ugyan lehetett és volt is alapja, de az a homogenitás, amit a volt »horthysta tisztokról«, »ludovikásokról« vagy csak »volt katonákról« szóló beszélgetések feltételeztek, így nyilvánvalóan alaptalan. Ez mégis számos tekintetben meghatározta egyéni életpályájukat. Prozopográfiájuk alapját tehát egyrészt olyan társadalmi státusz és pozíció képezné, amely az életút viszonylag korai szakaszán megváltozott, illetve megszűnt, másrészt egy erősen irányított diskurzus egyik (bár domináló) szereplőjének róluk alkotott képze. Az adatok összegyűjtése közben gyakran éreztem, hogy valóban közös és teljes életrajz megírásához ez a kohézió nem biztos, hogy elegendő. De az is kitűnt, hogy számos helyzetben maguk a századosok is csoportként vagy csoport részeként tekintettek magukra – mint valamikori katonákra, tisztekre, háborús résztvevőkre, vesztesekre stb. Származásuk, neveltetésük, sajátos társadalmi helyük, annak változásai, az elszenvedett sérelmek mind alkalmat szolgáltattak arra, hogy kollektívumként határozzák meg, vagy ehhez az imaginárius csoporthoz viszonyítsák magukat.”⁷

Mindezen kétségek, ellentmondások mérlegelésével a szerző arra jutott, hogy „szabályos prozopográfiai elemzés elkészítéséhez még több feltárt forrás elemzésére, valamint megfelelő kontrollcsoporttal való összehasonlítására lenne szükség”. Márpedig a hozzáférhető források köre a „századosok” esetében véges és máshonnan alig pótolható hiányokat mutat – mindezt a szerzőnél aligha tudhatta jobban bárki, aki „egyszemélyes teamként” több éves szorgos kutatómunkát fektetett e sokféle adathiány pótlásába. A monográfusnak a múlt idő hatalmával is rendre szembesülnie kellett: az 1939-ben végzett ludovikás évjárat csaknem teljes kihalásával már kutatásai kezdetén, amikor 2013-ban a 160-ból már mindössze két hajdani „százados”: Fejes György és Kováts Andor élt. Az utóbbi 2017 tavaszán százévesen hunyt el, az 1949-ben Ausztráliába kivándorolt, s azóta saját közlése szerint „Magyarország közelében sem járt”. Fejessel viszont Rainernek levelezés útján még sikerült felvennie a kapcsolatot, s a nagyidős veterán kevéssel halála előtt még elküldte neki 66 gépelt oldalnyi magyarul, angolul írott memoárját, melyet könyve *Emigránsok* című fejezete végén a szerző aránylag bőven ismertet, kommentál. Ám az „utólagos forrás-szaporítás” másutt jól bevált eszköztárával: az archív irathiányokat pótló

⁶ Nóvé 2016.

⁷ Rainer 2018. 10. o.

személyes közlésekkel, kérdőívezéssel, interjúzással, memoáíratással a kutató már csak módjával élhetett, főként a néhai tisztek túlélő utódainak körében. 33 „százados” 55 felnőtt gyermekét sikerült felkutatnia, arra kérve őket, hogy idézzék fel szüleik emlékét és beszéljenek saját életük alakulásáról is. E kérésre 13 egykori katonacsalád 17 felnőtt gyermeke válaszolt, közülük a kutató 9-cel érdemi interjút is készített, melyek tanulságait munkája végén összegzi *Mi marad egy emberből* címmel. Ezekre és egy másik fontos forráscsoportra: az OSZK 1956-os Intézet Oral History Archívuma és a Történeti Interjúk Tára nyolc „századosal” 1989 és 2001 között készített életút-interjúira még érdemes külön is kitérni.

Ami a kontrollcsoportokat illeti, kérdés, hogy ez esetben vajon mifélek jöhetnek – jöhettek volna számba? Civilekői? Netán más tiszti évfjاراتoké? Szinkron vagy diakron életkori közösségek? Eltérő társadalmi osztályok, rétegek hasonló korú és nagyságú cso-

Tiszti esküvő, 1944 nyarán, a „századosok” egy csoportjával⁸

⁸ Forrás: Rainer M. János családi fénykép-gyűjteménye.

portjai? Pusztán elméleti hipotézisként: netán az orosz frontot szintén megjárt, jórészt egyívású parasztkatonák, munkaszolgálatosok? Pontos forrásreferenciák híján mindezt csak találgatni lehet, ám az adathiány sok évtized múltán ezek körében is alighanem hasonló vagy még nagyobb gátat szabhat az érdemi kutatásoknak.

Magam több szempontból is lehetséges kontrollcsoportot vélek felfedezni Ottlik Géza egykori kőszegi, pasaréti katonaiskolás növendék-társaiban, akik Rainer M. János „századosai” előtt éppen öt évvel hagyták el a Ludovika padjait és gyakorlóterét. Kevésbé ismert, újabban feltárt adatokról lévén szó, talán mégér ez is itt egy rövid kitérőt.

Posztumusz seregszemle – beszédes hiányokkal

Újabb életrajzi kutatások megerősítik, hogy az egykori kőszegi, pasaréti hadapródok, majd a Ludovikán 1934-ben végzett tisztek nemzedéki köteléke már-már sorsszerűen eltéphetetlen maradt egy életen át, sőt, a túlélő társak emlékezetében még annál is tovább. Ottlik nemrég elhunyt kiváló monográfusa, Szegedy-Maszák Mihály irodalomtörténész az 1980-as években gyakran felkereste az író, többek közt arról faggatva, van-e kapcsolata kadétiskolás kulcsregényei – a *Továbbélők* (1948), az *Iskola a határon* (1959) és a *Buda* (1993) – szereplőivel, s ha igen, mit tud róluk, miként alakult a sorsuk. Jó okkal tette, hiszen „Bébé”-n, az írói alteregón kívül addig csupán Ottlik két egykori növendéktársa kilétére derült fény a fikción is átütő markáns karakterjegyeik és életrajzi adataik nyomán: „Medve Gábor” alakjában Örley Istvánéra, a nagyreményű íróbarátra, aki 1945 elején egy légítámadásban veszítette életét, míg „Szeredy Daniéban” Sándor Károlyéra, akiből hivatásos katona lett, s a háborút túlélve Amerikába ment, ahonnan Ottlikkal, Bár többé nem találkoztak, egészen 70-es évekbeli haláláig sűrűn levelezett. Rajtuk kívül a regényhősök más „hús-vér” modelljét még az egykori irodalmi élet bennfentesei sem ismerték, mivel Ottlik makacsul kitért minden ez irányú kíváncsiskodás elől, sőt, a *Továbbélők* és az *Iskola* közt eltelt viharos évtizedben a regénybeli nevek, életrajzi momentumok jó részét is követhetetlenül átírta. Nem túlzás azt mondani, hogy sok évtizeden át afféle konspirált véd- és dacszövetségben maradt ifjúkori (baj)társaival, féltve őrizve egyrészt saját írói szabadságát és műhelytitkait, másrészt a többiek inkognitóját az avatatlan ’civiliek’ árgus tekintete elől. A nála jóval fiatalabb, munkáit nagyra tartó irodalomtudóst ugyan élete végén sok mindenbe beavatta, ám valahányszor ez a téma került szóba, Attila úti lakásáról rendre sétálni hívta vendégét a Tabánba vagy a Vérmezőre, mivel szentül hitte, hogy a lakását lehallgatják. Mitől tartott e nagy író, és vajon jogosan-e? „Ottlik politikai okok miatt nem beszélt iskolatársaíróiról – erősíti meg Szegedy-Maszák –, hiszen nem mindegyik volt kimondottan baloldali, sőt...” Arra büszkék voltak ugyan, hogy nyilas vagy háborús bűnös egy sem akadt köztük – ahogy kommunista vagy „társutas” se sok az itthon maradtak, vagy pláne a nyugati emigránsok közt. E veterán kör kései beavatottjaként minden esetre nincs okunk kételkedni az irodalomtudós szavaiban: „Egykori katonaiskolai barátságait [Ottlik] élete végéig ápolta, tengerentúlra távozott társaival mindvégig levelezett. 1990. május 25-én még tizenkét aláírással küldtek neki üdvözetletet a hatvanadik érettségi találkozóról azok, akik közös élményeik megörökítőjeként tartották számon.”⁹

⁹ Szegedy-Maszák 2102. 178. o.

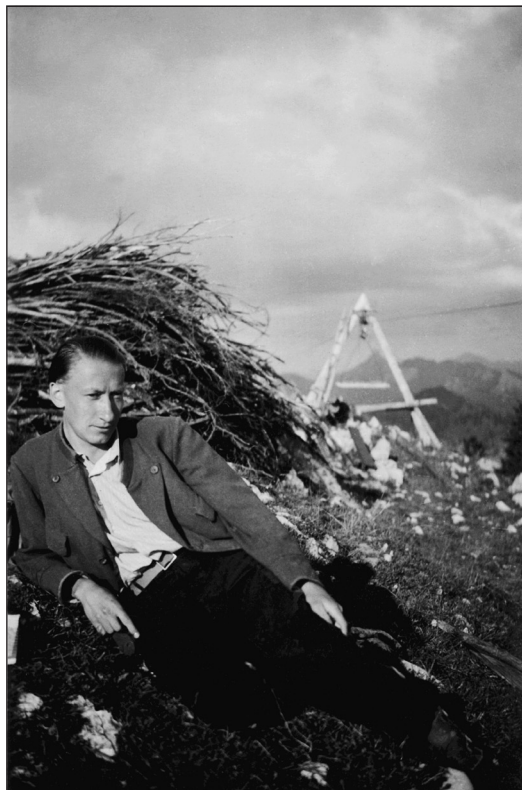
Ottlik Géza katonaiskolai növendék, Siklós, 1926 nyara¹⁰

Méltó baráti gesztus valóban a rendszerváltás évadján – alig pár hónappal az író halála előtt. Ám Ottlikék, az 1912-ben születettek nemzedéki mustrája nem annyira a pályavég felől érdekes, sokkal inkább „menet közben”, a XX. század nagy sorsfordulóit sorra véve. Az, hogy életútjuk ma már „időarányosan” is jól követhető, a véletlenek cinkos összjátékán túl, főként egy fiatal író, Inkei Bence makacs ügybuzgalmának köszönhető, aki néhány éve egy sor izgalmas új adalékot tett közzé az Origo portálján. Eszerint majd „minden(ki) megvan”, legalábbis a budai főreálban végzett 59 fős évfolyamból a '70-es évek közepéig – a volt hadapródok friss nyugdíjas koráig – mondhatni, teljes a névsor. (Csak, hogy követhető legyen: ez volt a Bocskai István M. Kir. Reáliskolai Nevelőintézet, ahol 14 évesen a kőszegi „alreál”, azaz a Hunyadi Mátyás M. Kir. Nevelőintézet évfolyamának mintegy fele folytatta tanulmányait,¹¹ míg a másik fele egy, a pasarétihez hasonló, pécsi tanintézetbe került, melyet szintén a trianoni béke hadilétszám-korlátozásai miatt kellett „reálgimnáziumnak” álcázni, bár valójában katonai középiskola volt.) Inkei adatközléseinek kiváltképp beavatott forrása az a '70-es évek derekán egy volt „bocskais” osztálytárs, Kovách Elemér által készített név- és címlista, melynek tanúsága szerint az 1930-ban érettségizett 59 fős évfolyamból ekkor már 17 társuk elhunyt, 11 ismeretlen helyen, 18 itthon, 13 pedig külföldön élt – az Egyesült Államokban, Kanadában, Franciaországban, az NSZK-ban, s egy-egy közülük Venezuelában és Romániában.

¹⁰ Forrás: Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest. (Utolsó megtekintés: 2018. 10. 05.)

¹¹ Ottlik maga is felfedi, hogy kik kerültek át Kőszegről a Bocskaihoz az *Iskola...* szereplői közül. Eszerint a csaknem teljes lista, a regényhősök „fedőneiveivel”: Both, Medve, Szeredy, Colalto, Bónis, Drágh, a két Laczkovics, Zsoldos, Czákó, Inkey, Szerafini, Borsa, Jaks, Zámencsik és talán néhány kimaradt, kevésbé jelentős szereplő még. A többiek jórészt a pécsi főreálban tanultak tovább.

És itt, ha mégoly röviden is, érdemes felidézni e sokszorosan megtizedelt, két világ-háború közötti hadapród-, majd tisztnevezdek – a náluk öt évvel ifjabb „századosoké-hoz” hasonló, bár esetenként markánsan eltérő – választójait. Mint Ottlik a *Budában* írja, a végzett „bocskaysok” közül mindössze négyen *nem* folytatták a Ludovikán: Örley, ő maga és további két társuk még, köztük a hányatott sorsú, kiváló építész: Mistéth Endre.¹² Okkal gyanítható hát, hogy a többiek (55 fő) valamennyien, vagy egy-két kivételt leszámítva, elvégezték a hadiakadémiát, öt-hat év múltán már háborús időkben szolgáltak: előbb a visszacsatolt országrészekben, majd a keleti fronton és a Kárpátokon innen, hogy a háború végére soraikból kerüljön ki a 13 végleg Nyugatra ment és a 17 elhunyt – azaz az 1934-ben tisztté avatottak több mint fele. Inkei néhányuk későbbi sorsát külön is feltárta, közülük, mint írja: „hármán katonai repülőbalesetben veszítették életüket: Barkóczy István 1937-ben, Bender Lajos 1938-ban, az öttusázóként remeklő Kalándy Tasziló 1940-ben szenvedett végzetes balesetet. Fábry Zoltán huszárszázadosként túlélte a Don-kanyart, őt az ÁVO tartóztatta le, majd 1951-ben kivégezték, »hazaárulás« vádjával. Elképzelhető,

hogy Fekete Pál hadifogságban halt meg 1947-ben Máramarosszigeten, Szörényi (Reischl) Emil autóbalesetben 1944-ben, Szakonyi István pedig nem kizárt, hogy azonos vitéz Szakonyi István emigráns rovásírás-kutatóval (1911–1974). A legértelmetlenebb halál Orosz Imre századosé, aki a Honvédelmi Minisztérium által küldött megfigyelőként elkísért egy salgótarjáni leventecsapatot, amely önként nekivágott, hogy megmássza az akkor »Horthy-csúcs«-nak nevezett Nagy-Pietrosz hegyet a Keleti-Kárpátokban és ott kirakja a kormányzó fényképét, ám egy kivételével valamennyiüket lavina ölte meg 1944 telén. Az ismeretlen helyen tartózkodó tizenegy ember közül sajnos egyiknek sem akadtunk a nyomára.”¹³

„Mundér és civil között”.
Rainer-Micsinyei Vilmos,
*Niederachau, 1946*¹⁴

¹² „Az építész Bónis Ferin [azaz Mistéth Endrén] kívül, a hülye Zámencsik Bélát nem számítva, csak mi ketten voltunk civilek az egykori évfolyamunkból, Medve meg én.” *Ottlik*: Buda, 13. o.

¹³ *Inkei* 2012.

¹⁴ Forrás: Rainer M. János családi fénykép-gyűjteménye.

Mutatis mutandis: státuszváltások, önrevíziók

Rainer M. János az Ottlik-nemzedék életrajz-kutatóinál majd' háromszor nagyobb mintával dolgozik, módszere szikárabb, fő forrásai a tiszti okmánygyűjtők és a belügyi archívum dossziéi, ám a sorskövetések, egyéni életstratégiák, a csoportidentitás és a történet-szociológiai háttérkoronként változó mintáinak elemző részletrajzával sem marad adós. Ellenkezőleg: ahol csak kellő forrásbázison teheti, láthatóan ezekről van a legtöbb érdemi mondandója, ahogy erre vall könyvének tartalmi, műfaji önbesorolása is:

„Ami következik, kollektív életrajz, társadalomtörténeti mikrovizsgálat, mely adalékokat szolgáltat egy sajátos társadalmi képlet: a két világháború közötti magyar keresztény középosztályi státuszelvesztéséhez, a megőrzés, később az új körülményekhez alkalmazkodó visszaszerzés kísérleteihez. Műfaj és érvényesség szempontjából egyaránt határon túláltható, egyes személyek esettanulmány-szerű, modális biográfiája és a valódi kollektív életrajz, illetve a viszonylagos számú életrajzi adatra támaszkodó társadalomtörténeti elemzés és a történeti-szociografikus esszé között.”¹⁵

Rainer kezdettől azt is világossá teszi, hogy munkája jórészt nélkülözi a hadtörténet primér vizsgálati szempontjait és módszertanát, s a „századosok” lehetőleg teljes életútját feltárandó hadikronikával vagy hadszervezeti dokumentációval csak annyiban szolgálhat, amennyi szorosan hozzátartozik a választott célcsoport közös ifjúkorának elemző követéséhez: katonaiskolás növendékként, a hadi akadémián, majd aktív honvédtisztként, békében, háborúban. Nyilvánvaló, hogy az életút e korai, intenzív szakaszának – mely többségüknél 10-től 25-30 éves korukig tartott – rendkívüli súlya volt, s a hadsereghez kötődő élményvilág, annak sors- és jellemformáló ereje egész életükre kihatott. A monográfus ugyanakkor nagyban támaszkodik egy sor érdemes hadtörténész, Deák István, Hajdu Tibor, Szakály Sándor, Rada Tibor, Szabó Péter, újabban Ungváry Krisztián, Varga Éva Mária, Závodi Szilvia és mások a Monarchia és a Horthy-éra katonai elitjéről, tisztikaráról írott korszakösszegző vagy tematikus publikációira,¹⁶ csakúgy, mint a tiszti memoárírók legjobb hagyományára.¹⁷ Közülük is kiváltképp azon művekre hivatkozik, melyeknek fontos hadtörténeti adalékaikon túl egyben társadalom- és mentalitástörténeti relevanciájuk, történet-szociológiai tanulságuk is van, s ezáltal mélyebb betekintést engednek a magyar tisztikar katona-családok nemzedékein átörökített hagyományaiba, korporatív önazonosságtudatába, valós vagy „tulajdonított” középosztályi státuszába.

A könyv egyik kiemelt vizsgálati fókuszja valójában épp a középosztályi státuszvesztés, azaz a túlélő, szovjet és nyugati hadifogságból hazatért hivatásos tisztikar 1945 utáni kollektív felszámolása, majd megannyi kényszerpálya, hivatás-, életmód- és identitásváltás nyomán az elvesztett státusz részbeni visszaszerzése a kései kádári konszolidációra egy makacs és szerencsés kisebbség által: sikeres mérnökként, egyetemi tanárként, üzemi és vállalati középvezetőként stb. A szerző csoportos pályakép-rekonstrukciójának időkeretét ugyan meghaladja, ám azért tegyük fel a kérdést: Vajon nem hasonló tömeges státuszvesztés, nyomor és küzdelmes – nagyrészt civil – újrakezdés volt-e jó időn át az osz-

¹⁵ Rainer 2018 10. o.

¹⁶ Deák 1993.; Hajdu 1989., 1999.; Szakály 1987., 2002., 2003.; Rada 1998–2001.; Szabó 2001.; Ungváry 2004., 2014., 2015.; Varga 2010.; Závodi 2012.

¹⁷ Bárczy 1981.; Felkai 1979.; Kádár 1978.; Király 1986.; Perjés 1997.; Lám 1998.

tályrésze minden hivatásos katona-nemzedéknek vesztett háborúk – például 1849 után, vagy, ha másért nem, a hadilétszám-korlátozások miatt még 1918 vagy Trianon után is? Egyenlőségjelet kollektív megpróbáltatások közé aligha tehetünk, mivel az 1945 utáni idegen megszállás és politikai üldöztetés mindenképp súlyosbító tényezőnek számít – még akár a tisztikart ért 1849 utáni megtorlásokhoz és repressziókhöz képest is. Ezzel együtt a hivatásos tisztek jelentős státusz- és presztízvesztése, úgy tűnik, már csak azért is elkerülhetetlen, mert minden háborús vereséget mély gazdasági és szociális válság követ, gyakran tömeges vagyon- és állásvesztéssel, menekült-áradattal és inflációval stb.

Ami a könyv által behatóan vizsgált „középosztályi státuszt” illeti, ennek definícióját és történet-szociológiai ismérveit sem árt alapos revízió alá venni, mint azt a szerző is teszi a releváns szakirodalom – Weis István, Gyáni Gábor, Kövér György, Valuch Tibor és Tomka Béla és mások munkáinak¹⁸ – alapos áttekintésével. Nyilvánvaló, hogy a középosztályba tartozni más jelentett a Monarchia idején, mást a Horthy-érában és megint mást a kádári konszolidáció aránylag kései szakaszában. Ezen belül is nehéz összevetni eltérő stációit a mindenkori magyar tisztikar polgárosodásának, amiről értelemszerűen legfeljebb 1945-ig beszélhetünk, hiszen onnantól ez a folyamat drámaian megszakad, illetve látenszen és felemásan egész más, civil szerepekben folytatódik tovább.

A magyar tisztikar homogén, már-már kasztszerű zártságát és folyamatos rekrutációját a Horthy-érában egyrészt a családi hivatásrendi hagyomány, másrészt a keresztény középosztályi eredet biztosította. (*Nota bene* a ’keresztény’, azaz ’nem zsidó’ származás merőben új feltétel volt a monarchiabeli szelekcióhoz képest,¹⁹ ahogy az elbukott 1918-as, 1919-es forradalmak után a tisztikar „politikai megbízhatósága” is fontos szűrési szempont lett.) Ugyanazok a származási ismérvek tehát, melyek az 1945-ös újabb háborús összeomlás, s egyben drámai korszak- és rendszerváltás után eleve megbélyegezték, majd igazoló eljárások, B-listázások, balvégű „próba-szolgálatok” és konstruált katonai perek sorával 1948–1950-re úgyszólván testületileg kizárták a hadsereg aktív állományából a mintegy 18 000 fős „horthysta tisztikar” egészét – néhány, a szerző által is gondosan feltárt „továbbszolgáló” tiszt karrier szabályerősítő kivételével.

Am lássuk forrásközelből, mennyiben érvényesült a Horthy-érában ez a két fő rekrutációs szempont: a középosztályi eredet és a fegyveres állami vagy hazaszolgálat családi hagyománya. Nyilván abból kell kiindulni, amivel minden alapos korszakösszegző szakmunka is számol, hogy a reguláris hadsereg, kivált a jó ideig limitált létszámú M. Kir. Honvédség tisztikara, eleve konzervatív, lehetőleg változatlan önreprodukcióra törekvő, már-már kasztszerű testület, amely sokban makacsul őrzi az előző korszak tradícióit, szelekciójában, képzési rendjében, szoros hierarchiájában és életvitelében egyaránt. Amint azt Rainer M. János jól követhető, gondos statisztikai elemzések során kimutatja, a Ludovikán 1939 elején avatott tisztek több mint egyharmada – szám szerint 60 fő – katonacsaldába született, apja honvédtiszt, rendőr vagy csendőr lévén. (A szerző apja, mint már szó esett róla, szintén sikeres, ezredesi rangot elért katonaelődök fia, unokája volt.) Ráadásul, emeli ki a szerző: „A kisgyermekkor végén, 10-11 évesen még többen tartoztak a katonák »családjába«: 118 későbbi százados katonai közép- (al-, majd főreal-) iskolába

¹⁸ Weis 1930.; Gyáni – Kövér 1998.; Valuch 2001.; Tomka 2003.

¹⁹ A „századosok” 160 fős évfolyamában csupán egyetlen „negyed-zsidó” eredetű akadt fenn a kötelező származás-igazolások során, aki vélhetően ezért is maradt ki egy soros előléptetésből.

járt, és ott is érettségizett.”²⁰ A Ludovikára a korszak egészén át sokszoros volt a túljelentkezés, bejutni az elvárt kiváló katonaiskolai előmenetelen, érettségin túl is elkelt a „magas helyről” jött ajánlás, protekció, netán egy vármegyei ösztöndíj, vagy a katonaözvegyek fiainak fenntartott felvételi kedvezmény. Am a jelentkezőknél a vagyoni, jövedelmi cenzust már korántsem vették ilyen szigorúan, ahogyan utóbb az előírt házassági kaució meglétét sem, mint azt a tiszti iratgyűjtők fennmaradt mentesítő kérvényei és igazolásai tanúsítják. (A „századosok” csaknem fele, 77 fő még 1945 előtt házasodott, ám ehhez 45 esetben úgy nyert engedélyt, hogy az előírt tiszti óvadéktőke meglétét nem tudta igazolni!) Egy, a családfő társadalmi státusza szerinti 1938-as vagyon- és jövedelem kimutatás azt jelzi, hogy a „századosok” (ekkor még csupán a Ludovika végzős évfolyamának zászlósai) alig 8 százaléka tartozott az elitbe, a „középosztályi közép” derékhadát épp a fele (50%) tette ki, ugyanakkor feltűnően magas volt az alsó középosztálybeliek részaránya is (38%). Az összkép később tovább romlott a tisztképzés két-háromszorosára duzzasztott háborús évjáratánál, az alsóközéposztályból és a vagyontalan, alkalmazotti családokból érkező fiúk szaporodásával. A hivatásos katonai pályát a Horthy-érában tehát nem kis részt anyagi kényszerek és a középosztályi státusz megőrzésének ígérete tette oly sokak számára vonzóvá: az ingyenes képzéstől, ellátmánytól, a köztisztviselőit akár háromszorosan meghaladó tiszti fizetéseken át a családi kedvezményekig és a korai nyugdíjazásig.

Emlékkultusz és amnézia: érzelmi, erkölcsi dilemmák

Itt sajnos nincs tér e gondolat- és adat-gazdag munka minden fontos tanulságára, sokszínű forrásaira és személyes adalékaira kitérni, ám a portrévázlatok és esettanulmányok mesteri narratívája még mindenképp említést kíván. Rainer M. János szakmai erényei: az elmélyült forráskutatás, az imponálóan alapos dokumentáció, a releváns szakirodalom széleskörű ismerete és eredeti adaptálása nyilván sokak számára ismertek, elismertek. Arról viszont csak kevés szó esik, hogy félezernyi eddigi publikációjával²¹ az érdemes szerző napjaink egyik legjobb tollú – „billentyűzetű” – hazai történetírója, a társadalomtudományi értekező próza markánsan eredeti hangú, már-már szépirodalmi igényességű megújítója. Mindez a személyes sorsokat elszórt életrajzi adatok, oral-history és memoár-források alapján megidéző, értő és empatikus elbeszélésmódján érződik a leginkább, ahogy a „Méltóságot mindenkinek!” elvén tud szólni holtakról és voltakról, tartózkodóan, kellő tény- és embertisztelettel, noha szavaiban, szöfűzésében gyakran ott bujkál a humor, a fanyar irónia is, baráti beszélgetés közben éppúgy, mint nyilvános megszólaláskor. A formalításokat és tekintélyelvű gesztusokat kínosan kerüli, hivatalos alkalmakkor is mindenkor önmagát adja, „civil” tud maradni. (Három nemzedéknyi hivatásos katona elődeihez képest ez már-már kihívó családi devianciának hat!) Valójában épp ez az, ami munkáit hitelesíti, hogy élőben és olvasva ugyanaz a töprengő, kissé rekedtes, szelíden érvelő hang szól hozzánk, időnként el-elhallgatva, hogy aztán annál nagyobb nyomatékkal rukkoljon elő egy kurta „tézismondattal”, aminek súlyát, igazságtartalmát nehezen lehet vitatni.

²⁰ Rainer 2014. 157. o.

²¹ Lásd Fábian Máté bibliográfiáját az Eszterházy Károly Egyetem Rainer M. János 60. születésnapjára tavaly megjelent tisztelegő tanulmány-gyűjteményében: *Fábian 2017*.

Így mondja el a „századosok” történetét is, életút-vázlataikat sűrűn megszakítva, majd egy-egy újabb válaszátnál folytatva, hogy egy sokat próbált nemzedék minél teljesebb sors-repertoárja kerekedjék ki belőle. – Már csak ezért is hasznos lett volna, ha névmutató is készül e sokszereplős kötethez, hogy segítsen navigálni a gyakori előre- és hátrautalások között. Itt kíván szót egy másik szerkesztésbeli hiányosság is, hogy a szöveggondozás bizony lehetett volna méltóbb és alaposabb e sok szerzői műgonddal, nyelvi invencióval megírt kötethez, hiszen egy ekkora szövegtest óhatatlanul megnöveli a hibák gyakoriságát, és nincs „nyomdakész szerzői kézirat”. Arról pedig, hogy Rainer elbeszélői hangja, a fentiek ellenére mennyire nem „egyszólamú” mégsem, méltó bizonyosság a könyv epilógusnak szánt záró fejezete *Mi marad egy emberből?* címmel. Ez valódi stílbravúrként legalább három markánsan eltérő hangütésben voltaképp ugyanarról szól: az emlékméltetés és emlékvetés érzelmű, erkölcsi dilemmáiról, immár a mindenkori utódnemzedékek kihívásaként. Az első részben az utódok nélkül 1983-ban elhunyt Récesy Ottmár százados hagyatékának kukába ürítését megörökítő 2006-os egyetemi vizsgafilm-etűd²² torokszorító leírását kapjuk, feszes, kommentárok nélküli, már-már dokumentarista jelenetek sorában, ahogy az új honfoglalók egy lakáseladás nyomán – vélhetően Récesy özvegyének elhunytá után – vidám poénok közepette kímélet nélkül az enyészetnek adják át az általuk nem ismert néhai katonatiszt összes holmiját, köztük valódi „kincseket” is: otthoni életképeit és külföldi nyaralásait megörökítő amatőr fotós és filmes felvételeit, melyek egykori létezését immár csak ez a rövidfilm tanúsítja, amire a történész kutató is véletlenül akadt a világhálón. A folytatásban Rainer a „századosok” utódaival készített interjúk változatos tanulságait összegzi, lendületesen, sok oldalon át, a néha meglepő, máskor kiszámítható emlékmintázatokot értőn egybevetve, s a lábjegyzetekben az egyes motívumokat, témákat Margit nővére és saját emlékeivel is kontrasztálva. Végül az utolsó két oldal szövege teljesen kurzívra vált, jelezvén, hogy a szerző innentől visszaveszi a fő narratívát és könyvét a maga – illetve nővére és édesanyja – szavaival kívánja lezárni. Ez pedig, újabb hangváltással a vallomásos próza legjobb mintáit idézve arról szól, hogy – a „szegénység szegényén” túl – érte-e diszkrimináció a volt katonacsalád tagjait a kádári évtizedekben. A válasz rávall a finom distinkciók mesterére: „majdnem”... Pályakezdőként 1981-ben a Fővárosi Levéltár segédlevéltárosi állására jelentkezve a szerző ugyanis kihagyta önéletrajzából ekkor már 16 éve halott apjának katonatiszti múltját, amit leendő főnöke, egy túlbuzgó osztályvezető, a felvételi bizottság előtt gonoszul számon kért rajta, kínos percek okozva. Végül Ságvári Ágnes nagyvonalú döntésére felvették mégis, ám éveket töltött a Bazilika pinceraktáraiban, mire rájött, honnan derült fény a már rég nem bolygatott családi titokra: anyja igazoló bizottsági aktájának (Nyugatról visszatértek) egy 1946-os kérdőíves válaszából, amelynek lapját gondatlan kezek fordítva és a szélein kissé kilógva tettek vissza.

*

A századosok többsége, köztük a szerző édesapja, mostanra lenne épp száz éves. Mondhatni, duplán is „századosok” lettek – legalábbis túlélő emlékezetükben. Még akkor is, ha 160 fős egykori évfolyamukból mára senki sem él már, hiszen a könyv születése közben az utolsó két ismert veterán is eltávozott társai után. Ám él, és bizonyosan fog jó ideig még e kivételesen gazdagon reflektált, kényszerű adathiányaival is tel-

²² Reisz 2007.

jes élményt nyújtó műfteltáró mestermunka, küzdelmes sorsuk és tetteik méltó foglalata. „Kérdéseket tettem fel – zárja könyvét a szerző –, és remélhetőleg legalább egy részükre meggondolásra érdemes válaszokat javasoltam. Mert az emlékmű végleges és halott, a kérdések és a gondolkodás hordozta emlékezet viszont változik, és él.” – Hát éljen csak sokáig – a 60 éves szerzővel, s még számos ezután írandó, hasonlóan „meggondoltató” munkájával együtt!

BIBLIOGRÁFIA

- Bárczy* 1981. *Bárczy János*: Zuhanóugrás. Budapest, 1981.
- Deák* 1993. *Deák István*: Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története 1848–1918. Budapest, 1993.
- Fábián* 2017. *Fábián Máté*: Rainer M. János publikációs listája 1982–2017. In: RMJ 60. Tanulmányok a hatvanéves Rainer M. János tiszteletére. Szerk. *Fábián Máté – Romsics Ignác*. Eger, 2017. 215–247. o.
- Felkai* 1979. *Felkai Dénes*: Mozgalmas élet. Budapest 1979.
- Gyáni – Kövér* 1998. *Gyáni Gábor – Kövér György*: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 1998.
- Hajdu* 1989. A magyar katonatiszt 1848–1945. Szerk. *Hajdu Tibor*. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok, 5.) Budapest, 1989.
- Hajdu* 1999. *Hajdu Tibor*: Tisztikar, középosztály 1850–1914. Ferenc József magyar tisztjei. Budapest, 1999.
- Inkei* 2012. *Inkei Bence*: Itt az egyik legnagyobb magyar regény titkos folytatása. *Origo*, 2012. 05. 27. <http://www.origo.hu/kultura/20120525-ottlik-geza-iskola-a-hataron-szereploinek-tovabbi-sorsa.html> (Utolsó megtekintés: 2018. október 2.)
- Kádár* 1978. *Kádár Gyula*: A Ludovikától Sopronkőhidáig. 1–2. k. Budapest, 1978.
- Király* 1986. *Király Béla*: Honvédségből Néphadsereg. Személyes visszaemlékezések 1944–1956. Párizs–New Brunswick, 1986.
- Lám* 1998. *Lám Béla*: Emlékképek gyertyafényben. 12 év háborúban és békében 1943–1954. Budapest, 1998.
- Nóvé* 2016. *Nóvé Béla*: Patria nostra. ’56-os menekült kamaszok a Francia Idegenlégióban. Budapest, 2016. (Lásd még a szerző azonos című és azonos témájú dokumentumfilmjét: Dunatáj Alapítvány, 2016. 93’)
- Okváth* 2001. Katonai perek 1945–1958. Szerk. *Okváth Imre*. Budapest, 2001.
- Ottlik* 1948. *Ottlik Géza*: Továbbélők (1948). Pécs, 1999.
- Ottlik* 1959. *Ottlik Géza*: Iskola a határon. Budapest, 1959.

- Ottlik* 1993. *Ottlik Géza*: Buda. Budapest, 1993.
- Perjés* 1997. *Perjés Géza*: A brjanszki erdők alján. Harctéri élményeim 1942 augusztusától 1943 októberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1997. 3. sz. 570–638. o.
- Rada* 1998–2001. *Rada Tibor*: A Magyar Királyi Ludovika Akadémia és testvér-intézetek összefoglaló története 1830–1945. 1–2. k. Calgary–Budapest, 1998–2011.
- Rainer* 1987. *Rainer M. János*: Adatok a magyar forradalmat követő megtorlásokhoz. *Szamizdat Beszélő*, 1987/1. sz. 43–66. o.
- Rainer* 1988. *Rainer M. János*: Tetemrehívás 1958–1988. Paris. Budapest, 1988.
- Rainer* 1996. *Rainer M. János*: Nagy Imre. Politikai életrajz. 1. k. Budapest, 1996.
- Rainer* 1999. *Rainer M. János*: Nagy Imre. Politikai életrajz. 2. k. Budapest, 1996.
- Rainer* 2003. *Rainer M. János*: Ötvenhat után. Budapest, 2003.
- Rainer* 2008. *Rainer M. János*: Jelentések hálójában. Antall József és az állambiztonság emberei. Budapest, 2008.
- Rainer* 2009. *Rainer M. János*: 1989: a csodák éve Magyarországon és Kelet-Európában. Budapest, 2009.
- Rainer* 2011. *Rainer M. János*: Bevezetés a kádárizmusba. Budapest, 2011.
- Rainer* 2014. *Rainer M. János*: Századosok. Adatok a középosztály második világháború utáni státuszvesztésének történetéhez. In: Búvópatakok – mélyfúrások: magyar jobboldal – 1945 után. Szerk. *Rainer M. János*. (1956-os Intézet Évkönyv, XX.) Budapest, 2014. 151–183. o.
- Rainer* 2015. *Rainer M. János*: A vert sereg – századosok 1945-ben. In: Magyarok 1945-ben: Évkönyv 2015. Szerk. *Rainer M. János*. (1956-os Intézet Évkönyv, XXI.) Budapest, 2015. 195–218. o.
- Rainer* 2016. *Rainer M. János*: Az 1956-os forradalom. Budapest, 2016.
- Rainer* 2018. *Rainer M. János*: Századosok. Budapest, 2018.
- Reisz* 2007. Jót és semmit. Rendezte *Reisz Gábor*. Színház- és Filmművészeti Egyetem, Budapest, 2007. <https://vimeo.com/33828243> (A letöltés időpontja: 2018. szeptember 26.)
- Szabó* 2001. *Szabó Péter*: Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvédhadsereg története. 1942–1943. Budapest, 2001.
- Szakály* 1987. *Szakály Sándor*: A magyar katonai elit. Budapest, 1987.
- Szakály* 2002. *Szakály Sándor*: Honvédség és tisztikar 1919–1947. Budapest, 2002.

- Szakály* 2003. *Szakály Sándor: Kik voltak, honnan jöttek? Katonákról, történelemről, önmagunkról. 1. Cikkek, interjúk, dokumentumok. Budapest 2003.*
- Szegedy-Maszák* 2012. *Szegedy-Maszák Mihály: Ottlik Géza. (Digitális Irodalmi Akadémia ©Petőfi Irodalmi Múzeum.) Budapest, 2012. 178. o.*
- Tomka*2009. *Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században. Budapest, 2009.*
- Ungváry* 2004. *Ungváry Krisztián:A magyar honvédség a 2. világháborúban. Budapest, 2004.*
- Ungváry* 2014. *Ungváry Krisztián: Tettesek vagy áldozatok? Feltáratlan fejezetek a XX. század történelméből. Budapest,2014.*
- Ungváry* 2015. *Ungváry Krisztián: Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban 1941–1944. Esemény – elbeszélés – utóélet. Budapest, 2015.*
- Valuch* 2001. *Valuch Tibor: Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében. Budapest, 2001.*
- Varga* 2010. *Varga Éva Mária: Magyarok szovjet hadifogságban 1941–1956. Az oroszországi levéltári források tükrében. Budapest, 2010.*
- Weis*1930. *Weis István: A mai magyar társadalom. Budapest, 1930.*
- Závodi* 2012. *Závodi Szilvia: Életmód, életkörülmények és mentalitás a magyar katonatiszt-családoknál a 20. század első felében. Kézirat, doktori (PhD) disszertáció. Budapest, 2012.*

Béla Nóvé

INSTEAD OF A MONUMENT – QUESTIONS AND THOUGHTS ABOUT THE NEW BOOK OF JÁNOS RAINER M.

(Abstract)

The new book by János Rainer M. Századosok [Captains] follows the diversified career full of adversities of the 160 military officers graduating as lieutenants in the beginning of 1939 at the Ludovika Military Academy. The work filled with the best of the professional virtues of the prominent author introduces several new explorations to both civil and military historians: with its archival images, personal sources, statistical datasets, persuasive arguments and grounded judgements, it makes the reader to re-examine the reasons and subjective experiences of the repetitive and dramatic loss of status of the Hungarian middle class of the 20th century.

Béla Nóvé

ANSTELLE EINES DENKMALS – FRAGEN UND GEDANKEN. ÜBER DAS NEUE BUCH
VON JÁNOS RAINER M.

(Resümee)

Das neueste Buch von János Rainer M. mit dem Titel *Századosok* [Hauptmänner] verfolgt den weit verzweigten, beschwerlichen Lebensweg der 160 Honved-Offiziere, die Anfang 1939 an der Ludovika-Akademie zum Leutnant geweiht wurden. Die Arbeit des namhaften Autors, in der seine besten Eigenschaften im Bereich Forschung und Historiografie zum Vorschein kommen, birgt zahlreiche neue Entdeckungen für Zivilpersonen und Militärhistoriker: Archibilder, persönliche Quellen, statistische Datensätze sowie überzeugende Argumente und Werturteile. Letztere machen es erforderlich, die immer wieder wiederholten Gründe für die dramatischen Statusverluste der ungarischen Mittelklasse im vergangenen Jahrhundert und den Kreis der diesbezüglichen subjektiven Erfahrungen aus vielerlei Hinsicht zu überprüfen.

Béla Nóvé

À LA PLACE D'UN MONUMENT – QUESTIONS ET RÉFLEXIONS AU SUJET
DU DERNIER LIVRE DE JÁNOS RAINER M.

(Résumé)

Le dernier livre de János Rainer M. intitulé *Századosok* (Capitaines) présente le parcours mouvementé des 160 officiers promus lieutenants début 1939 à l'Académie militaire Ludovika. Aussi remarquable que les travaux précédents de cet auteur, chercheur et historiographe éminent, cet ouvrage réserve de nombreuses découvertes tant aux civils qu'aux historiens militaires. Les photos d'archives, les sources personnelles et les données statistiques, ainsi que les arguments et jugements de valeur convaincants de l'auteur nous incitent à repenser le vécu et les causes du déclin dramatique de la classe moyenne hongroise du siècle passé.

Бела Новэ

ВМЕСТО МЕМОРИАЛА – ВОПРОСЫ, МЫСЛИ. НОВАЯ КНИГА ЯНОША М. РАЙНЕРА

(Резюме)

Самая новая книга Яноша М. Райнера, под названием *Századosok* [Капитаны], прослеживает многоразветвленный, беспокойный жизненный путь 160-и рядовых офицеров, возведенных в ранг лейтенантов в Академии Людовика в начале 1939-ого года. Работа перечисляет самую ценную часть достоинств великолепного автора исследователя, военного историка, в ней много новых открытий для граждан, для военно-историка: архивные картины, личные источники и ряд статистических данных, а также убедительные аргументы и суждения, которые во многих случаях заставляют пересмотреть причины повторных поражений драматического статуса венгерского среднего класса прошлого века и его субъективный круг впечатлений.